

جایگاه اقدامات تأمینی و تربیتی
در قانون مجازات اسلامی

تالیف:

علی رزمان

(مدرس دانشگاه)

انتشارات قانون یار

۱۳۹۶

فهرست مطالب

پیشگفتار	۱۰
فصل اول	۱۲
کلیات و مفاهیم	۱۲
مبحث اول: مفاهیم	۱۴
گفتار اول مفاهیم لغوی	۱۴
گفتار دوم	۱۷
مبحث دوم	۳۳
گفتار اول بررسی اقدامات تأمینی قبل از پیروزی انقلاب اسلامی	۳۳
گفتار دوم اقدامات تأمینی و تربیتی پس از پیروزی انقلاب اسلامی	۳۹
گفتار سوم: پیشینه اقدامات تأمینی و تربیتی از دیدگاه اسلام	۴۴
فصل دوم	۵۰
بررسی شرایط اقدامات تأمینی و تربیتی	۵۰
مبحث اول ارکان اقدامات تأمینی و تربیتی	۵۲
گفتار اول: ارکان عام حقوقی اقدامات تأمینی و تربیتی قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ و قانون مجازات اسلامی ۱۳۷۰	۵۲
گفتار دوم ارکان خاص قانونی اقدامات تأمینی و تربیتی	۸۲
مبحث دوم شرایط اعطای اقدامات تأمینی و تربیتی	۱۰۱
گفتار اول شرایط ماهوی اعطاء اقدامات تأمینی و تربیتی	۱۰۱
گفتار دوم شرایط قضایی اعطای اقدامات تأمینی و تربیتی	۱۱۶
فصل سوم	۱۳۴
پیامدها و آثار اقدامات تأمینی	۱۳۴
مبحث اول آثار کیفی اقدامات تأمینی و تربیتی	۱۳۶
گفتار اول آثار کیفی اقدامات تأمینی و تربیتی مربوط به مکان	۱۳۶



- گفتاردوم آثار کیفری اقدامات تأمینی و تربیتی محرومیت از حقوق اجتماعی وممنوعیت
 شغلی(اقدامات تأمینی وتربیتی محروم کننده..... ۱۴۶
- گفتارچهارم آثار کیفری اقدامات تأمینی مربوط به نگهداری اشیاء وبستن مؤسسات ۱۶۴
- گفتارپنجم اقدامات تأمینی مربوط به بازپروری (تربیتی و درمانی) ۱۷۲
- گفتار ششم آثار کیفری اقدامات تأمینی و تربیتی کنترل کننده ونظارتی ۱۹۱
- گفتار هفتم آثار کیفری انتشار حکم..... ۱۹۴
- مبحث دوم آثار مدنی اقدامات تأمینی و تربیتی ۱۹۸
- گفتار اول محرومیت از حق ولایت وقیمومت و نظارت ۱۹۸
- گفتاردوم انتشارحکم..... ۲۰۰
- مبحث سوم آثار اجتماعی اقدامات تأمینی و تربیتی ۲۰۰
- گفتار اول پیشینه ومنافع کار عام المنفعه ۲۰۱
- گفتار دوم کار عام المنفعه (خدمات عمومی رایگان) در ق.م.ا. ۱۳۹۲ ۲۰۳
- گفتار سوم انجام کار عام المنفعه (خدمات عمومی رایگان) در سایر کشورها ۲۰۸
- مبحث چهارم آثار فرهنگی اقدامات تأمینی و تربیتی ۲۱۰
- گفتار اول آثار فرهنگی شرعی ودینی اقدامات تأمینی تربیتی ۲۱۰
- گفتاردوم آثار فرهنگی دیگر ۲۱۵
- منابع ۲۱۹**
- منابع فارسی ۲۲۱
- منابع انگلیسی ۲۲۶

پی‌شگفتار

قانون در مقابل جرم دو نهاد متفاوت با مجازات پیش بینی کرده است ، که به آنها اقدامات تأمینی و تربیتی گفته می شود . اقدامات تأمینی معمولاً در مواقعی که مرتکب حالت خطرناک یا حالت مزمن داشته باشد مورد استفاده قرار می گیرد . تجربه نشان داده است پاره ای از مجرمان (مجرمان به عادت ، مجرمان مبتلا به امراض روحی و روانی) از درک واقعیت فلسفه مجازات عاجزند و آثار اربابی آنرا احساس نمی کنند ، بنابراین به فعالیت های بزهکارانه خود ادامه خواهند داد و دفاع جامعه در مقابل چنین افرادی منحصراً با اعمال مجازات تأمین نمی گردد . این اقدامات گاهی نسبت به مجانین برای حفظ جامعه از خطرات آنها و گاهی نسبت به مجرمین خطرناک اعمال می شود مثلاً ممکن است اقدام تأمینی در مورد اراذل و اوپاش اعمال شود . اقدامات تربیتی نیز اقداماتی است که نسبت به دسته خاصی از مجرمین اعمال می شود و جنبه آموزشی ، اصلاحی و ارشادی دارند . این تدابیر بیشتر نسبت به اطفال و نوجوانان بزهکار اجرا می شوند ؛ برای مثال نگهداری این کودکان و نوجوانان در کانون اصلاح و تربیت و فرستادن آنها به مؤسسه آموزشی و فرهنگی به منظور تحصیل و حرفه آموزی اقدامات تربیتی محسوب می شوند . البته در مورد مجرمین دیگر نیز اقدامات تربیتی اعمال می شود . برای مثال در تعویق مراقبتی دادگاه می تواند دستوری مبنی بر گذراندن دوره یا دوره های خاص آموزش و یادگیری مهارت های اساسی زندگی یا شرکت در دوره های تربیتی ، اخلاقی ، مذهبی ، تحصیلی یا ورزشی مقرر کند . این اقدامات و مجازات ها ، هر دو به دنبال هدف واحدی یعنی پیشگیری از انجام جرم و اصلاح بزهکاران هستند اما راههای رسیدن به این اهداف در آنها متفاوت است . در این اقدامات مانند مجازات ها باید اصل قانونی بودن رعایت شود

فصل اول

کلیات و مفاهیم

مبحث اول: مفاهیم

گفتار اول مفاهیم لغوی

الف. تأمین

تأمین در فرهنگ فارسی عمید^۱ به معنای امنیت دادن و ایمن ساختن آمده است. در فرهنگ فارسی معین^۲ اینگونه آمده است (ت) {ع.م} (مص م.)، ایمن کردن آرام دادن، حفظ کردن. در لغت نامه دهخدا^۳ توضیح تأمین به این نحو آمده است که: «تأمین کردن (تاج المصادر بیهقی) (دهار) حفظ کردن و امن نمودن، ایمن پنداشتن، اعتماد کردن، راستی کردن، تأمین گفتن» دعای کسی را. تأمین باب تفعیل و ریشه آن «أمن» است. در لسان العرب آمده است: «أمن: الأمان و الامانه بمعنی. و الأمن: ضد الخوف»^۴. یعنی در برابر به وحشت انداختن و ترساندن در فرهنگ المنجد در توضیح «امن» اینگونه آمده است: «الأمان: الأمان: الطمأنینه. (آرامش) الأمانه: الأطمینان و سکون القلب. (اطمینان دادن و آرامش قلب) أماناً: وثق به. أمانه: اطمأن فهو أمن»^۵. در فرهنگ لغت «المعجم» نیز «أمن» اینگونه معنی شده است: «زال خوفه وسكن قلبه (از بین رفتن ترس و آرامش قلب)». «أمانه: دفع عند الخوف واعطاه أماناً. (دور کردن و راندن کسی در هنگام ترس و آرامش دادن به او) الأمن: ضد خوف»^۶. با دقت در معانی ذکر شده در فرهنگ لغات، می توان گفت «تأمین» به معنی امنیت، حفظ کردن، ایجاد آرامش و از بین بردن ترس

۱. فرهنگ عمید، ص ۳۷

۲. فرهنگ فارسی معین، ج ۱، ص ۱۰۱۷

۳. ۵۵۳۸، ج ۴، ص ۵۵۳۸. لغت نامه دهخدا

۴. ابن منظور، لسان العرب، دارالجلیل بیروت، داراللسان العرب، ج ۱، ۱۴۰۸ ه. ص ۱۰۷

۵. لويس، معلوف، المنجد في اللغة، ج ۲، تهران، فرحان، ۱۳۷۹، ص ۱۸

۶. شیخ احمد رضا، معجم متن اللغة، دارالمکتبه الحیاه، بیروت، ۱۳۷۷ ه، ج ۱، ص ۲۰۷-۲۰۸



است. اقدامات تأمینی اقداماتی هستند که از جامعه در مقابل مجرمین و اشیاء خطرناک حفاظت می کنند و بدنبال این هستند که با خنثی کردن حالت خطرناک مجرمین امنیت افراد جامعه را تأمین کنند.

ب. تربیت:

تربیت در فرهنگ فارسی عمید^۶ به این شکل آمده است: مص {ع} «تربیه» (ت رب ی)، پروردن، پرورش دادن، ادب و اخلاق را به یکی یاد دادن. در فرهنگ معین نیز همین معانی را برای تربیت ذکر کرده اند.^۸ در لغت نامه دهخدا تربیت به این شکل معنا شده است: تربیت: {ت} {ع مص}، پروردن و پروراندن.^۹ از گفته‌های زبان‌شناسان و فرهنگ واژه‌ها چنین برمی آید که «تربیت» مصدر باب «تفعیل» و دارای سه ریشه است: ۱- ربأ، یربؤ (= فعل مهموز) ۲- ربی، یربی (= فعل ناقص) ۳- رب، یرب (= فعل مضاعف) 'تربیت چون از «ربا، یربو» باشد، رشد کردن و برآمدن و قد کشیدن و بالیدن را می‌رساند. ابن منظور^{۱۱} در لسان العرب می‌گوید: «رَبَا الشَّيْءُ يَرْبُو رُبُوًّا وَرَبَاءً: زَادَ وَنَمَا». یعنی چیزی رشد کرد و افزوده شد. تربیت از ریشه «رَب، یرب» در معانی زیر آمده است: پروردن، سرپرستی و رهبری کردن، نیکو کردن، به تعالی و کمال رساندن، ارزنده ساختن، از افراط و تفریط در آوردن، به اعتدال بردن، استوار و متین کردن. از میان سه معنای پیش گفته، بیشتر زبان‌شناسان تربیت را با عنایت به ریشه «رب،

۱. فرهنگ عمید، ص ۳۸۶

۲. فرهنگ معین، ص ۱۰۶۳

۳. لغت نامه دهخدا، ص ۵۵۷۷۶

۴. خطیب، محمد شحات، اصول التریبه الاسلامیه، ریاض، دارالخریجی، ۱۴۱۵، ص ۲۳

۵. ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، بیروت، دارصادر، ۱۴۱۴ق. ج ۱۴، ص ۳۰۵



یرب» تعریف کرده‌اند. از باب نمونه راغب اصفهانی^{۱۲} بر آن است که: «تربیت، دگرگون کردن گام به گام و پیوسته هر چیز است تا آن‌گاه که به انجامی که آن را سزد برسد». هرگاه به کاربرد این واژه در دانش تربیت و اندیشمندان علوم تربیتی بنگریم، به این نتیجه خواهیم رسید که تربیت با در نظر گرفتن ریشه (مضاعف) معنا شده است. علامه طبرسی^{۱۳} در تفسیر مجمع البیان، پس از آنکه برای واژه «رب» معانی مختلفی چون مالک، صاحب، سید، مطاع، مصلح و تربیت کننده را برمی‌شمرد می‌گوید: «و اشتقاقه من التریبه، یقال: ربیته و ربیته بمعنی و فلان یرب صنیعته، اذا کان ینمها».

«واژه رب از مصدر تربیت اشتقاق یافته است، (چه به صورت مجرد به کار برود و یا مضاعف)، معنای یگانه دارد. [= سوق دادن چیزی به سمت کمال] و فلانی کار و ساخته خود را تربیت کرد، یعنی آن را رشد داد.»^{۱۴} در تفسیر نمونه^{۱۵} آمده است: «رب در اصل به معنای مالک و صاحب چیزی است که به تربیت و اصلاح آن می‌پردازد» در المنجد^{۱۶} نیز تربیت به معنای از حد اعتدال سوق دان است.

انسان‌ها بر اساس فطرت خود دارای استعدادهای زیادی هستند اما بدون توجه به این استعدادها و قرار دادن آنها در مسیر صحیح شکوفا نمی‌شوند. تربیت تاحدّ زیادی به معنای قرار دادن این استعدادها در مسیر صحیح و برداشتن موانع از سرراه این استعدادها برای رسیدن به کمال است. در اینجا باید بین استعدادهای درجهت کمال و استعدادهای غیر کمال طلبانه

۶. راغب اصفهانی، حسین بن محمد؛ المفردات فی غریب القرآن، بیروت، دارالعلم، ۱۴۰۴ ق. ص ۱۸۴

۷. طبرسی، فضل بن حسن؛ مجمع البیان، بیروت، موسسه الاعمی للمطبوعات، ۱۴۱۵ ق. جلد اول، ص ۲۲

۱. حسین، هاشمی، چیستی و اهداف تربیت، نشریه پژوهش‌های قرآنی، شماره ۵۹ و ۶۰، پاییز و زمستان ۱۳۸۸، ص ۳۱-۳۸

۲. ناصر، مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۸۷ ش. جلد اول، ص ۵۴

۳. لوئیس، معلوف، المنجد فی اللغة، ج ۲، تهران، فرحان، ۱۳۸۳، ص ۲۴



تفاوت گذاشت که با توجه به نظام های ارزشی متفاوت مختلف است. در فرهنگ اسلامی این استعدادها تا حد زیادی تحت تأثیر اندیشه های مذهبی است؛ به این معنی که تربیت را شیوه ای می دانند که باید در جهت کمال ذاتی انسان قرار گیرد. از خود گذشتگی، ایثار، عشق، کمک به همنوع همه در فرهنگ اسلامی امتیازاتی محسوب می شوند که می تواند در رسیدن فرد به کمال مطلوب کمک کند. زیرا هر رشدی کمال طلبانه نیست. مثلاً در فرهنگ های کاپیتالیستی اینگونه به این مقوله نمی نگرند و برای کسب ثروت برای خود از هر راهی را، نوعی استعداد (ضد کمال) و کمال می دانند و برای آنها هدف وسیله را توجیه می کنند. حتی اگر این وسیله استثمار همونوعانشان باشد. بنابراین معنای تربیت، با توجه به زیربنای فکری، فرهنگی و اعتقادی متفاوت است. بنابراین می توان گفت اقدامات تربیتی، اقداماتی آموزشی، اصلاحی هستند که باید در جهت شکوفایی استعدادها و برداشتن موانع از سر راه رشد و کمال بزهکاران باشند تا از این طریق بتوانند به عنوان انسانی سالم به جامعه باز گردند. تربیت ابتدا از محیط خانوادگی آغاز می شود و این امر مهم در ابتدا برعهده والدین است. در ادامه با ورود فرد به جامعه، جامعه و رسانه نیز نقش مهمی را در القای تربیت صحیح به شخص برعهده دارند. بنابراین محیط خانوادگی ناسالم، جامعه با ارزش های اجتماعی، فرهنگی غلط، برنامه ها و تبلیغات ناصحیح و در جهت عکس ارزش های انسانی و کمال همه در روند تربیت غلط بزهکار تأثیر دارند.

گفتار دوم

الف. مفهوم اصطلاحی تربیت

درباره تربیت دیدگاه ها و تعاریف گوناگونی ارائه شده است. برخی تربیت را به رشد مادی و جسمی منحصر نموده اند و برخی نیز تعالی روحی و روانی انسان را مد نظر قرار داده اند.